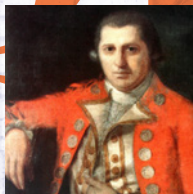

GOOR TINT

DE FAMILIE

ODE AAN DOESBURGSE
GRENsverleggers

WELKOM IN DOESBURG

Deze zomer is onze stad in de ban van het erfgoedfestival 'Over de grenzen van Gelderland'. Voor HetHuis-Doesburg aanleiding de schijnwerpers te richten op historische Doesburgers die letterlijk en figuurlijk hun grenzen verlegden. Daardoor kennen we een

Schotse immigrantenfamilie vanaf de komst tijdens de Tachtigjarige Oorlog tot het eind van de 18e eeuw. Hoofdpersonen zijn Jacob Gordon, Johanna Maria Heijdenrijk en hun negen kinderen waarvan er zeven in de Frontierstad Doesburg worden geboren. U maakt kennis met de gezinsleden en met leden van verwante families zoals Rasch, Smits, Van Hasselt en Hamel. 'Ode aan Doesburgse grensverleggers' schetst ook een tijdsbeeld. Een periode waarin kraamvrouw- en kindersterfte eerder regel dan uitzondering is, welgestelde families op grote schaal bankiersdiensten verlenen en gehuwde vrouwen hun meisjesnaam behouden. Vandaag de dag zijn er in Doesburg nog veel gebouwen en huizen te zien die herinneren aan die tijd. Ik wens u daarom veel leesplezier en een fijne wandeling door onze mooie stad.

Ellen Mulder-Metselaar, wethouder

Colofon

TEKST Scribe Diem: Aschwin Drost **RESEARCH** Liesbeth Bok, Aschwin Drost, Margreet Frankot, Henk Ijbema, José Meuwese, Albert-Jan Oosten, Wim Schiks, Annette Sweerts, Rob Verhoef **GRAFISCHE VORMGEVING** Han Jansen, Doesburg **BEELDEN** Apart Fotografie Doesburg, Museum De Rode Toren, RKD, Rijksmuseum Amsterdam, Gelders Archief, Gemeente Doesburg **DRUK** Hami Drukkers, Doesburg **MET DANK AAN** Jellie Drost, Ed Harenberg, Jan van Petersen, Ton Pos, Herman Staring, Streekarchivariaat De Liemers en Doesburg, Frans Verkade

© mei 2018. Deze uitgave van HetHuisDoesburg is mede mogelijk gemaakt door Erfgoedfestival 'Over grenzen van Gelderland', Doesburgs Goed, Gemeente Doesburg en Stadsbierhuys De Waag. Alle teksten zijn vrij van copyright. Bronvermelding wordt op prijs gesteld.

Stamboom, integrale tekst en meer zijn te bekijken op:
gordonindoesburg.nl

HET HUIS
DOESBURG

ERFGOED
FESTIVAL.nl
2018

VAN HANZE- NAAR VESTINGSTAD

De ontwikkeling van de stad Doesburg en haar bewoners is door de eeuwen heen bepaald en beïnvloed door grenzen. Gelegen aan de monding van de Oude IJssel in de IJssel nodigt het de bewoners uit over de grenzen te kijken en te handelen. Met de handel bloeit Doesburg als Hanzestad. In de zestiende en zeventiende eeuw komen politieke, religieuze en militaire grenzen pijnlijk in beeld. Hertogdom Gelre wordt tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) onderdeel van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, met grote gevolgen voor Doesburg.

Doesburg wordt in 1572 korte tijd bezet en geplunderd door Geuzen, waarvan vooral katholieken slachtoffer zijn. In 1586 wordt de stad definitief door het leger van de Republiek bezet en omgevormd tot grensvesting. Met de Vrede van Münster komt in 1648 een einde aan de Tachtigjarige Oorlog. Lang kunnen de Doesburgers niet genieten van de rust. In 1672 – het Rampjaar voor de Republiek – wordt de stad door troepen van Lodewijk XIV ingenomen. Voordat de Fransen in 1673 vertrekken laten zij alle poorten opblazen en verdedigingswerken afbreken. Doesburg is hierna ruim een kwart eeuw een open en niet verdedigbare stad.

Vestingbouwkundige Menno van Coehoorn (1641-1704) inspecteert in 1698 de stad. Binnen zijn plannen vormt Doesburg een belangrijke schakel in de IJssellinie en de verdediging van de Republiek. De stad wordt aan de oostkant, op enige afstand van de stadskern, in een aantal fases voorzien van een verdedigingsgordel. Deze zoge-

naamde Hoge en Lage Linie bestaan uit reeksen puntige vooruitspringende lunetten, grachten en forten in een zigzag-vorm. Tussen de stad en de linies is plaats voor een leger van ongeveer 5000 man. Officieren en manschappen krijgen daarnaast vaak onderdak binnen de stadsmuren. Niet alleen in speciaal toegewezen kazernes en gebouwen, maar ook bij families in huis. De militaire aanwezigheid geeft bestaansrecht aan de vestingstad en vormt voor velen een bron van inkomsten. Het wisselende aantal militairen, van tientallen tot enkele duizenden, levert daarnaast grote overlast op voor het stadje met rond tweeduizend inwoners.

In 1713 komen de Zuidelijke Nederlanden, ruwweg het huidige België, Zeeuws Vlaanderen, Noord-Brabant en Limburg, onder de Oostenrijkse Habsburgers te vallen. De Nederlandse Republiek heeft hier in zogeheten barrièresteden garnizoenen gelegerd die de zuidgrens van de Republiek moeten beschermen. Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) worden de Oostenrijkse Nederlanden door het Franse leger onder de voet gelopen en de veroverde barrièresteden ontmanteld.

Na deze oorlog voert de Republiek een neutraliteitspolitiek. Niet alleen hoopt men dat dit de handel ten goede komt

Doesburg, gezicht in de stad vanuit de Koepoorstraat op de Grote of Martinikerk, anoniem, achttiende eeuw

en dat met alle partijen zaken kan worden gedaan, het is tevens bittere noodzaak. De grens aan de Republiek is bereikt, het land en het leger zitten door politieke en economische teloorgang in het slop. Dit blijkt overduidelijk tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1780-1783). De Republiek kan zichzelf niet meer verdedigen en wordt afhankelijk van Franse steun. Deze crisistijd maakt erfstadhouder Prins van Oranje Willem V tot nationale zondebok. Patriotten en prinsgezinden komen steeds meer en scherper tegenover elkaar te staan. De patriotse revolutie van 1784-1786 wordt gevolgd door een gewelddadige contrarevolutie in 1787. In 1795 vindt met Franse hulp een machtswisseling plaats waarbij het stadhouderschap definitief wordt afgeschaft en de Bataafse Republiek uitgeroepen. De nieuwe Republiek is in feite een vazalstaat van Frankrijk, helemaal wanneer in 1806 het Koninkrijk Holland wordt opgericht met Lodewijk Napoleon als koning. In 1810 wordt Nederland opgenomen in het Franse Keizerrijk van Napoleon.

Na de verpletterende nederlaag van het Napoleontische leger in de Volkerenslag bij Leipzig in 1813 wordt Doesburg tijdens de terugtocht van de Fransen opnieuw belegerd. Kordaat ingrijpen door luitenant-kolonel Willem de Vaynes van Brakell (1763-1843), de

Doesburg, wachthuis en de barrière aan de Kraaksche Allee te Doesburg met militairen, eind achttiende eeuw

laatste commandant van de vesting Doesburg, beperkt de gevolgen van plundering. De rust keert terug en in het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden kan Doesburg zich ontwikkelen van levendige vestingstad tot de bruisende provinciestad van vandaag.

Doesburg, stad en vesting, Hattinga, midden achttiende eeuw

EEN MIGRANTEN- FAMILIE UIT SCHOTLAND

Het verhaal van onze familie Gordon begint met de grootvader van Jacob Gordon, Robbrecht Jacobsz. Gordon. Geboren rond 1626 in Aberdeen, Schotland, komt hij in 1645, tijdens de laatste jaren van de Tachtigjarige Oorlog, als adelaar binnen de Schotse Brigade naar de Republiek om te vechten tegen de Spanjaarden. Wanneer de strijdende partijen in Münster over vrede onderhandelen, is het regiment van Robbrecht in garnizoen bij Schiedam. Hier leert hij de welgestelde Lijsbeth van Dalen kennen met wie hij op 3 januari 1648 trouwt.

Na het beëindigen van de Tachtigjarige Oorlog legt Robbrecht zich in Schiedam toe op perkamentmakerij en neemt het bedrijf van zijn schoonvader over.

Robbrecht en Lijsbeth krijgen zeven kinderen, waarvan vier volwassen worden. Nadat Lijsbeth in 1662 overlijdt trouwt Robbrecht nog hetzelfde jaar met Cecilia Adams Crom. Zij krijgen twee zoons, waaronder Robbert Gordon, de vader van Jacob Gordon. In deze periode stijgt Robbrecht verder op de sociale ladder en is naast hoofdman van het schoenmakersgilde ook sergeant van de burgerij en schutterij.

DE SCHOTSE BRIGADE

Sinds 1572 maken Schotse huurlingentroepen deel uit van de strijdmacht die de Republiek op de been bracht tegen de Spanjaarden in de Tachtigjarige Oorlog. De rekruten voor de tien regimenten van de Schotse Brigade worden rechtstreeks in Schotland geworven. Na de Vrede van Utrecht in 1713 blijven alleen de drie oudste regimenten over, die vernoemd worden naar hun commandant. Zo staat het Tweede Regiment Schotten vanaf 1758 bekend als het Regiment Gordon. De regimenten van de Schotse Brigade zijn vooral gelegerd in de barrièresteden in de Zuidelijke Nederlanden ter verdediging van de zuidgrens van de Republiek. Na de Oostenrijkse Successieoorlog liggen de regimenten ook in de garnizoenssteden aan de IJssellinie, zoals in Doesburg sinds 1770. Hoewel de Schotse Brigade het beroepsleger van de Nederlandse Republiek vormt, worden de regimenten in feite geleend van de Engelsen. Vanaf 1757 moeten de officieren van de Schotse regimenten naast de eed van trouw aan de Staten-Generaal ook een eed afleggen aan de Britse kroon. In 1783 worden de Schotse regimenten uiteindelijk genationaliseerd.

Carrière Jacob Gordon

1724: kapitein
1730: majoor titulair
1736: sergeant-majoor
1748: luitenant-kolonel
1758: kolonel Regiment Gordon
1766: generaal-majoor

Carrière Otto Derk Gordon

1753: cadet
1759: vaandrig
1763: luitenant
1774: kapitein

Carrière Robert Jacob Gordon

1756: cadet
1760: vaandrig
1766: luitenant
1774: kapitein

*Doesburg: Stadhuis, Waag en drilkkooi,
Jan de Beijer, 1743*

Zijn zoon Robbert Gordon begint als perkamentmaker en brander, maar heeft daarnaast politieke ambitie. Hij vervult verschillende functies binnen het brandersgilde, de schutterij en de vroedschap, het stadscollege van Schiedam. Naast schepen van de stad bekleedt hij tussen 1699-1722 meermaals het ambt van burgemeester. In 1687 trouwt Robbert in Rotterdam met Maria van Reijn. Er worden twaalf kinderen geboren, waarvan zoon Jacob in 1701 het zevende is.

Jacob Gordon treedt in de voetsporen van zijn grootvader en kiest voor een militaire carrière binnen de Schotse Brigade. Hij bevindt zich met zijn

eenheid voornamelijk in de barrière-steden, ter bescherming van de zuidgrens van de Republiek. Van 1722-1725 is Jacob als kapitein in het Regiment Colyear gelegerd in de belangrijke garnizoensstad Maastricht. Hier leert hij Johanna Maria Heijdenrijk kennen. Zij is de dochter van Menso Heijdenrijk, de Nederduits Gereformeerde predikant van Maastricht, en Aletta van Hensbergen. De Nederduitse Gereformeerde kerk is in de achttiende eeuw de publieke kerk, waartoe ook de Gordons behoorden. Opvallend is het grote verschil in leeftijd tussen Aletta en Menso, op het moment van trouwen 27 en 62. Wanneer zij in 1723 en 1724 niet lang na elkaar overlijden, komen de nog minderjarige kinderen onder voogdij van de Doesburgse predikant Adam Bernard Smits. Hij is sinds 1710 dominee te Angerlo en naast een goede vriend van Menso door huwelijk aan de Maastrichtse predikant verbonden.

Het Schotse familiewapen krijgt met Robbert Gordon een zichtbare rol, onder meer binnen het Schiedamse stadscollege. Op de graven van tenminste twee van zijn zonen is het familie-wapen terug te vinden. Op de grafsteen van Jacob Gordon in de Hooglandse Kerk te Leiden staat ook een wapenspreuk: *animo non astutia* (door moed, niet sluwheid).

In 1712 is hij namelijk getrouwd met Rutgera van Hensbergen, de zus van Menso's echtgenote Aletta.

Terwijl haar zesjarige zusje Aletta Gerarda bij haar voogd in Doesburg gaat wonen, blijft de vijftienjarige Johanna Maria in Maastricht. Hier trouwt zij op 21 november 1726 met Jacob Gordon. Voorafgaand is het aanstaande echtpaar in Doesburg, waar op 8 oktober 1726 de huwelijksvoorwaarden worden opgesteld. Zij verblijven dan waarschijnlijk bij Adam Bernard Smits en zijn tweede echtgenote Judith Dibbets in de Koepoortstraat.

Grafsteen Jacob 'James' Gordon en Johanna Maria Heijdenrik, Hooglandse Kerk Leiden

De eerste kinderen van Jacob en Johanna Maria, Menso en Maria Robbertina, worden in Leper geboren, de garnizoensstad waar Jacob op dat moment met zijn regiment is gestationeerd. De aanwezigheid van Aletta Gerarda en Adam Bernard Smits in Doesburg maakt het, samen met het gereedkomen van de nieuwe moderne vestingwerken, bijzonder aantrekkelijk voor het jonge gezin Gordon om naar de veilige omgeving van de Gelderse vestingstad te verhuizen.

In Doesburg

Niet lang nadat Jacob en Johanna Maria

Gordon zich in Doesburg vestigen wordt in 1736 een volgende zoon geboren. Hij wordt naar de dominee Adam Bernard Smits Gordon genoemd. In totaal worden in Doesburg nog zes kinderen geboren, waarvan de jongste twee in juli 1753 op vier- en tweejarige leeftijd overlijden en worden begraven in de Martinikerk. In een tijd waarin veel kinderen in het kraambed of op jonge leeftijd aan ziekte sterven, hebben Jacob en Johanna Maria het geluk dat zij door zeven van hun kinderen worden overleefd.

Terwijl het tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog rustig blijft in Doesburg en de kinderen in veiligheid opgroeien, bevindt 'Overste' Jacob

Gordon zich in Brabant midden in de strijd. Bergen op Zoom geldt op dat moment als de sterkste Nederlandse vestingstad en is, evenals Doesburg, aangelegd naar de plannen van Menno van Coehoorn. In 1747 zijn er ruim 1400 soldaten van de Schotse Brigade wanneer de Fransen op 12 juli de stad belegeren. Het beleg duurt tot 16 september, waarna de Fransen de stad innemen, plunderen en in brand steken. De Schotten strijden tijdens het beleg heroïsch, 1124 soldaten van de Brigade sneuvelen en Jacob Gordon wordt korte tijd door de Fransen gevangengenomen. Op 1 januari 1748 volgt, mede door zijn optreden in Brabant, promotie tot lui-

De strijd om Bergen op Zoom, anoniem, 1747

Gezicht op Doesburg met de Grote of Martinikerk en het klooster in de Kloostertuin, Jan de Beijer 1752. Hier staat ook het huis dat "de heer Overste Gordon met desselfs familie in huur gebruikt ende bewoont".

tenant-kolonel. Jacob was niet de enige 'Doesburger' die in de Zuidelijke Nederlanden aan de oorlog deelnam. De in Doesburg geboren Jan Hendrik van Kinsbergen en zijn vader Johann Heinrich vochten onder meer bij Luik en Namen tegen de Fransen.

De moderne militaire voorzieningen maken Doesburg een ideale woonplaats voor Jacob Gordon, ver van het front. Het voormalige Grote Convent is in 1732 door de Staat aangekocht en

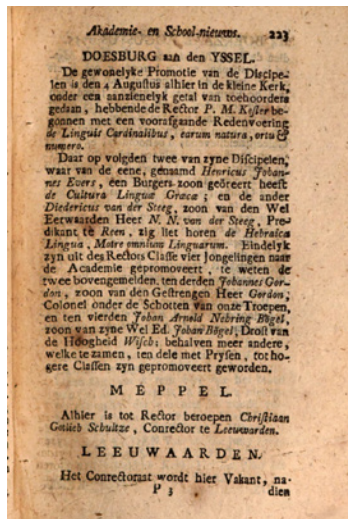
ingericht als Arsenaal. Het lijkt bijna vanzelfsprekend dat de familie een huis in de voormalige kloostertuin betreft. Zoals veel andere gegoede families beleggen de Gordons hun vermogen in onroerend goed en hebben verschillende bezittingen in Gelderland, waaronder huizen, hofjes, erven en gronden in Doesburg, Angerlo, Arnhem, Didam en Zetten.

ON DER WIJ S

De Franse school in Doesburg is door het ontbreken van meesters een groot deel van de achttiende eeuw feitelijk een meisjesschool. Hier geven Theodora van den Berge en later Maria Charles les in Frans en handwerken en bereiden dochters uit goeude families voor op een leven in verijnd gezelschap. De drie oudste zonen uit het gezin Gordon, Menso, Adam Bernard Smits en Joan, krijgen onderwijs op de Latijnse school, onder rector Paulus Matthias Kessler. De jaarlijks terugkerende promoties en festiviteiten van deze school vinden plaats in de Kleine of Gasthuiskerk. Zo wordt "Johannes Gordon, zoon van den Gestrengen

Heer Gordon, Colonel onder de Schotten van onze Troepen", genoemd als een van de vier jongelingen uit de klas van rector Kessler die tijdens de 'Promotie van de Discipelen' op 4 augustus 1755 naar de Academie van Harderwijk promoveerde.

De jongste zonen Otto Derk en Robert Jacob volgen hun vader in een militaire carrière binnen de Schotse Brigade. Vanaf het moment van indiensttreding, rond hun tiende, krijgen zij via de brigade les op een 'Schotse school', op de plek waar hun regiment is gelegerd. In de jaren 1770,

Bron: 'Boeksaal'

Academie Harderwijk en studies Gordons

De in 1600 opgerichte Illustere School van Harderwijk wordt in 1648 verheven tot de Academie des vorstendoms Gelre en graafschaps Zutphen. De Gelderse universiteit is in 1811 door een keizerlijk decreet van Napoleon opgeheven. In de achttiende eeuw telt de Academie vier faculteiten: Artes (Wijsbegeerte en Letteren), Theologie, Rechtsgeleerdheid en Geneeskunde. Promoveren is in Harderwijk goedkoper dan aan andere Nederlandse universiteiten. De uitspraak ‘Harderwijk is een stad van negotie, men verkoopt er bokking, blauwbessen en bullen van promotie’, is echter niet helemaal terecht. In die tijd bestaat er nog geen vaststaand studieprogramma. Studenten volgen een aantal cursussen van kortere of langere duur, soms ook aan verschillende faculteiten en universiteiten. Hierdoor is het niet vanzelfsprekend dat een student zijn studie aan dezelfde universiteit afsluit waar hij deze begint.

Menso – Harderwijk: 1751 Letteren en Wijsbegeerte; 1752 overstap naar Rechtsgeleerdheid. Leiden: 1754 Rechten; promoveert in 1756.

Adam Bernard Smits – Harderwijk: 1754 Theologie en Wijsbegeerte; promotie Wijsbegeerte in 1758. Leiden: 1761 Theologie; promotie in 1763.

Joan – Harderwijk: 1756 Wijsbegeerte. Leiden: 1760 Rechten; promotie in 1762.

Otto Derk – Harderwijk: 1756 Letteren.

Robert Jacob – Harderwijk: 1759 Letteren en Geesteswetenschappen (litterarum humaniorum).

wanneer ook in Doesburg eenheden Schotten zijn gestationeerd, krijgt de stad eveneens een dergelijke Schotse School. In 1778 vraagt kolonel Dundas, de opvolger van Jacob Gordon, om een ruimte waar een Schotse school gehouden kan worden. Het stadsbestuur wijst hiervoor “het kleine huisjen van het weeshuis in de Heerenstraat” aan.

Harderwijk en Leiden

Alle vijf zonen schrijven zich in aan de Academie van Harderwijk. Menso (1751) en Adam Bernard Smits (1754) vertrekken zelfstandig naar Harderwijk, waar zij in de Vijselstraat bij de weduwe Neeltje Rigters inwonen. In 1756, wanneer Joan en Otto Derk gaan studeren, verhuist het hele gezin naar de Hoogstraat in Harderwijk. In 1757

komt Stephania van Holt (1736-1780), dienstmeid van de familie, vanuit Doesburg naar Harderwijk. Zij is de dochter van Albertus van Holt, jarenlang meester van de laagste klassen aan de Doesburgse Latijnse school. Op 12 september 1759 schrijft tenslotte ook Robert Jacob zich in aan de academie. Menso en Joan stappen tussentijds over naar de universiteit van Leiden. Wanneer Adam Bernard Smits in 1761 volgt, verhuist het gezin Gordon mee naar Leiden. De universiteitsstad is voor Jacob en Johanna Maria het eindstation. Zij keren niet meer terug naar Doesburg, maar worden respectievelijk in 1776 en 1783 begraven in de Hooglandse kerk. Het graf is er nog steeds te bezichtigen.

Na zijn rechtenstudie wordt Menso advocaat in Den Haag. Hij blijft ongehuwd en wordt na zijn overlijden in 1783 eveneens in de Hooglandse kerk in Leiden begraven. Ook de jongste dochter van het gezin, Aletta Gerarda Andrea, vertrekt naar Den Haag. Hier trouwt zij in 1783 met de eveneens uit Doesburg afkomstige Johan Albert van der Spijk. Net als zijn zwager Menso is hij advocaat in de Hofstad.

Academie Harderwijk, A. Rademaker, 1745

De AKADEMIE tot HARDERWYK, te zien van de plaats in't klooster . . . en

OVER DE GRENS

Een geestelijk vader en een burgervader

Adam Bernard Smits Gordon wordt na het beëindigen van zijn theologie-studie predikant in het Zuid-Hollandse Lisse. Op twee onderbrekingen na blijft hij zijn gehele carrière actief in deze gemeente. Op 12 februari 1781, tijdens de Vierde Engelse Oorlog, wordt Adam Bernard Smits benoemd tot predikant op de Admiraal Generaal, het vlaggenschip van de oorlogsvloot. De in Doesburg geboren Jan Hendrik van Kinsbergen is op dat moment vlaggenkapitein op het schip. Het grootste gedeelte van de oorlog komt de vloot echter niet in actie. Aan boord van de schepen, maar vooral wachtend aan wal, ontmoet Adam Bernard Smits andere provinciegenoten: de broers Christiaan Antonij en Carel Hendrik Ver Huell, Evert Christiaan Staring en diens neef Antoni Hendrik Christiaan Staring. De Gelderlanders onderscheiden zich op 5 augustus tijdens de slag bij Doggersbank in de Noordzee. In

het najaar van 1783 volgt voor Adam Bernard Smits nog een expeditie naar de Middellandse Zee. Bij terugkeer pakt hij zijn functie als predikant te Lisse weer op. In 1801 wordt hij nogmaals 'leeraar en voorbidder voor onze strijdende schepelingen', maar door zwakke gezondheid is het van korte duur. Hij vraagt en krijgt toestemming terug te keren naar Lisse.

Broer Joan maakt na zijn rechtenstudie carrière als magistraat in Arnhem. Hier worden de eerste twee zoons uit zijn huwelijk met Johanna Maria Abresch geboren. Van 1772 tot 1791 is hij meerdere jaren schepen en burgemeester in Wageningen, waar de vier andere vier kinderen geboren worden. In 1791 vertrekt het gezin naar Harderwijk, waar Joan burgemeester is wanneer in 1795 de omwenteling in de Republiek plaatsvindt. Zoals op vele andere plaatsen gaat dit in Harderwijk met ongeregelheden gepaard. Waar zijn oudere broer als predikant

boven of naast alle partijen stond en zowel onder het oude als het nieuwe regime tot vlootpredikant is benoemd, daar heeft Joan het als burgemeester zwaarder te verduren. Hij wordt tijdens de omwenteling door aanhangers van beide kanten gemolesteerd. Nadat de Fransen op 24 januari 1795 de stad binnenkomen, raakt burgemeester Gordon gewond tijdens de plunderende aftocht van buitenlandse prinsgezinde huurlingen. Op 2 maart wordt Joan slachtoffer van patriotse burgers als de 'rechten van den Mensch plegtig

onder de Vrijheidsboom gepubliceerd' worden en verschillende mensen, waaronder de burgemeester, met geweld uit hun huizen worden gehaald om de vrijheidsboom te kussen.

'Soldaten' van de Verlichting en Revolutie

De achttiende eeuw is de eeuw van Verlichting en revoluties. Ontdekkingsreizen, kolonialisme en wetenschappelijke vernieuwing opent de ogen en discussie over politieke, maatschappelijke en economische verhoudingen. Zowel in relatie tot de voor Europeanen onbekende volken, als ook binnen Europa en de verschillende landen zelf. De jongste zonen van Jacob en Johanna Maria handelen beide op geheel eigen wijze vanuit de geest van de Verlichting.

Otto Derk Gordon, anoniem, naar Cornelis van Cuylenburgh

Otto Derk zegt in 1777 de Schotse Brigade vaarwel en vestigt zich met zijn echtgenote Esther Maria d'Amour in Utrecht. Als patriot haalt Otto Derk inspiratie uit de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1776-1783) en Franse democratische ideeën. In Utrecht ijvert hij volgens de principes van vrijheid, gelijkheid en broederschap voor nieuwe politieke en maatschappelijke verhoudingen in de Republiek en speelt vanaf 1783 een prominente rol tijdens de patriottentijd in de stad.

Op 6 februari 1783 wordt het Genootschap van Wapenoefening Pro Patria et Libertate, 'Voor Vaderland en Vrijheid' opgericht. De militaire leiding van dit vrijkorps ligt bij kolonel Otto Derk Gordon en wordt naar hem het Gordon Genootschap genoemd. Vanaf eind 1784 vinden op initiatief van Pro Patria et Libertate landelijke vergaderingen van gewapende burgerkorpsen plaats. Otto Derk is bij de eerste drie voorzitter. Op het moment dat de patriotse burgerij in augustus 1786 de macht in Utrecht overneemt, krijgt hij de verdediging van de stad toevertrouwd.

Wanneer in september 1787, met steun van Pruisische troepen, het stadhouderlijke regime is hersteld, worden de patriottenleiders verbannen uit de stad en hun eigendommen verbeurd verklaard. De meesten vluchten via Brabant naar Brussel en Gent, of verder naar Frankrijk. Otto Derk vlucht met zijn vrouw Esther Maria naar Brussel. Na de omwenteling in 1795 volgt rehabilitatie en een nieuwe carrière in Utrecht als Ontvanger der Generale Middelen, verantwoordelijk voor de boekhouding en inning van verbruiksbelastingen. Hij krijgt bovendien een toelage ter compensatie van de geleden schade en het verlies van eigendommen door de gebeurtenissen in 1787.

Robert Jacob is een geval apart. Hij schrijft zich niet in aan de universiteit van Leiden, maar bekwaamt zich er in de jaren zestig wel in verschillende wetenschappen, waaronder anatomie en natuurlijke historie. Belangrijk hierbij is zijn vriendschap vanaf 1760 met de Leidse professor Jean Nicolas Sébastien Allamand en ontmoetingen met andere wetenschappers, studenten en invloedrijke personen. Via zijn nieuwe vrienden- en kennissenkring komt Robert Jacob in aanraking met het gedachtegoed van de Verlichting, de vrijmetselarij en weet hij zijn Kaapse ambitie waar te maken.

Het exercitiegenootschap Pro Patria et Libertate stond bekend als het Gordon Genootschap

Tekeningen uit de Gordon Atlas, tegenwoordig in het bezit van het Rijksmuseum Amsterdam, te bekijken via robertjacobgordon.nl. Rechtsonder staat R.J. Gordon zelf afgebeeld met baard en lange haren zoals hij op reis had en beschrijft in zijn journaals. Rechtsboven een afbeelding van een gnoe, waarvan Gordon de naamgever is (fonetisch naar de Khoisan-benaming). Linksboven giraffen die Gordon naar stadhouder Willem V stuurde, rechtsonder de naar Willem V vernoemde Oranjerivier

Na zijn eerste reis naar zuidelijk Afrika van 1772-1774 geldt Robert Jacob direct als expert van de Kaapkolonie. In 1776 verlaat hij de Schotse Brigade, treedt in dienst van de VOC en vertrekt in januari 1777 naar zijn nieuwe post als kapitein binnen het Kaapse garnizoen. In de eerste drie jaar maakt Robert Jacob drie grote reizen door de binnengebieden en brengt de kolonie letterlijk in kaart en beeld. De manier waarop hij onderzoek doet, metingen verricht en waarnemingen beschrijft, zijn tekenend voor de grote weten-

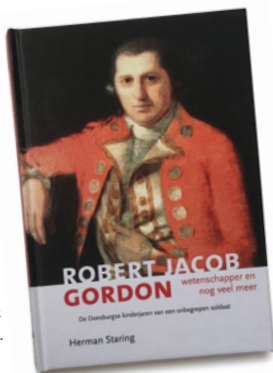
schappelijke kennis en interesse in verschillende disciplines van Robert Jacob. Zijn contacten met de inheemse bevolkingsgroepen Khoikhoi, San en Xhosa laten bovendien een voor die tijd verrassend open en onbevooroordeelde man zien. Zoölogen, botanisten en antropologen hebben veel te danken aan de 'veldstudies' van Robert Jacob. Ook op het gebied van meteorologie, geologie en geneeskunde heeft hij in zuidelijk Afrika zijn sporen nagelaten en verdiend.

De VOC-kolonie aan de Kaap fungeert als een internationaal verversingsstation halverwege Europa en Azië en is daarmee van cruciaal belang voor landen met koloniën en handelsbelangen in het oosten. Vele internationale bezoekers aan de Kaap vergapen zich aan het huismuseum van Robert Jacob en maken hiervan veelvuldig melding in dagboeken en officiële journaals. Ver van huis ontmoet hij geregeld provinciegenoten. Jarenlang heeft hij nauw contact met de equipagemeester van de Kaapkolonie, Damiaan Hugo Staring en diens echtgenote Sophia Wynanda Ver Huell. Zij zijn directe familie van de Ver Huells en Starings die Adam Bernard Smits op de vloot ontmoet. Tussen 1783-1789 komt Christiaan Antonij Ver Huell meerdere keren aan de Kaap, als lid van militaire commissies die de staat van de overzeese nederzettingen en garnizoenen beoordelen.

In 1780 trouwt de net tot commandant van het Kaapse garnizoen bevorderde Robert Jacob met de Zwitserse Susanna Margaretha Nicolet. In zijn nieuwe functie wordt hij continu met grenzen geconfronteerd. De communicatie met de Republiek en de Compagnie

verloopt traag. Door de afstand zijn berichten, orders en nieuws vaak al achterhaald wanneer ze de plek van bestemming bereiken. De politieke en maatschappelijke revoluties in Amerika en Europa, wijzigende bondgenootschappen en continu dreigende oorlogen, maken het er niet gemakkelijker op. Na de omwenteling in de Republiek neemt Groot-Brittannië de Kaapkolonie over om hun belangen veilig te stellen. Robert Jacob maakt de nieuwe tijd onder een nieuw regime niet meer mee. Enkele maanden na de overname sterft hij op 25 oktober 1795, mogelijk door zelfdoding. Na zijn dood vertrekt Susanna Margaretha in 1797 met vijf zoons naar Europa. Zij neemt ook zijn nalatenschap mee, de honderden tekeningen en kaarten die bekend staan als de Gordon Atlas en zijn geschriften, waaronder de reisjournaals.

Op verzoek van Het Huis Doesburg schreef Herman Staring in 2014 dit boek, verkrijgbaar bij Boek en Buro. De man op de cover kan met de huidige kennis niet met zekerheid als R.J. Gordon worden geïdentificeerd.

TERUG IN DOESBURG

In 1758 komt Maria Robbertina terug naar Doesburg. De oudste dochter van Jacob en Johanna Maria volgt in feite haar aanstaande echtgenoot, de Doesburger Bernard Johan Rasch, die in 1757 als rechtgeleerde in Harderwijk is gepromoveerd. Ze trouwen op 19 maart 1759 in Doesburg. Naast advocaat is Bernard Johan van 1788-1794 burgemeester van Doesburg, zoals zijn grootvader en oom het ambt tussen 1704 en 1727 jarenlang vervulden. De laatste twee jaar van zijn leven is hij lid van de Provinciale Staten van Gelderland en korte tijd president-burgemeester van Doesburg. Ook de zoons van Maria Robbertina en Bernard Johan kiezen voor een carrière als advocaat of bestuurder.

Kleinzoon Johan Conrad van Hasselt heeft grote faam verworven met natuurhistorisch onderzoek in Oost-In-

dië en treedt daarmee duidelijk in de voetsporen van zijn oudoom Robert Jacob Gordon. Johan Conrad is op 26 juni 1797 geboren in de Kloosterstraat, Doesburg, als zoon van Bernardina Antonia Rasch en Barthold van Hasselt. Hij studeert geneeskunde en dierkundig onderzoek aan de universiteit van Groningen. In 1820 vertrekt hij met zijn grote vriend en studiegenoot Heinrich Kuhl, in opdracht van de pas opgerichte Natuurkundige Commissie voor Nederlands-Indië, naar de kolonie. Binnen enkele jaren komen de twee onderzoekers door ziekte te overlijden. De vrienden liggen in hetzelfde graf begraven in de botanische tuin van Buitenzorg, het huidige Kebun Raya in Bogor, Indonesië. Ondanks dat Johan Conrad amper zesentwintig is geworden, is zijn natuurhistorische erfenis, net als die van zijn oudoom, tot op de dag van vandaag relevant.

Barthold van Hasselt en Bernardina Antonia Rasch, te zien in de Doesburgse Burgerzaal

Nazaten van Joan

In 1802 verhuist de weduwe van Joan, Johanna Maria Abresch, samen met hun twee dochters naar Doesburg. Zoon Frederik Willem, advocaat, rechter en raadsheer in Arnhem, trouwt hier in 1811 met de Arnhemse barones Margaretha van Eck. Zijn jongere broer

*Rechts de Gasthuis-
kerk, zicht op de
Grote Kerk, links de
Heerenstraat
Q.M.R. Ver Huell
1845*

Robbert komt in 1805 als rentenier vanuit Dieren naar Doesburg wanneer hij trouwt met de Doesburgse Helena Jacoba Hamel. Het echtpaar woont bij haar moeder, Dorothea Antonetta Hamel-Muntz, op de Paardenmarkt. Na het overlijden van zijn schoonmoeder wordt Robbert de hoofdbewoner van het grote huis, in 1832 tevens eigenaar. Helena Jacoba wordt na haar overlijden in 1840 begraven op de Algemene Begraafplaats in Doesburg, vijf jaar later wordt Robbert op 24 februari 1845 in hetzelfde graf bijgezet.

Wanneer je tijdens een bezoek aan Doesburg om je heen kijkt, kun je nog op diverse plekken de grenzen van de tijd oversteken. Her en der is een glimp op te vangen van het leven in de stad die zich van Hanzestad ont-

wikkelde naar vesting- en grensstad en verder tot de moderne stad die het nu is. De familie Gordon was er op verschillende momenten bij.

*Johan Conrad van Hasselt
en het naar hem
vernoemde spinnetje
Gasteracantha hasselti*

Toen: wel straatnamen, geen huisnummers
Het huidige stratenplan past naadloos op het Doesburg van de achttiende eeuw. Echter de huizen, de bebouwingsdichtheid en het aantal straten verschilt. Huisnummers zijn er ook in officiële aktes (nog) niet. Dat maakt de vondst van het huis dat de Gordons huren in de Kloostertuin tot een ware toevalstreffer.

1 Startpunt De Waag

Hier liggen sporen van Judith Dibbets, de tweede vrouw van dominee Adam Bernard Smits. Dit Proeflokaal (nr 4) is in 1751 onderpand van een lening die zij verstrekt. Neem de trap naar de eerste verdieping. Hier is tijdens het Erfgoedfestival het pop-up museum 'Vestingbeeld' te zien.

2 Koepoortstraat 16

Judith Dibbets woont hier tot haar dood. Het is in 1722 gekocht door haar man Adam Bernard Smits en zijn eerste vrouw Rutgera van Hensbergen.

3 Koepoortstraat 20

Bernard, jongere broer van Adam Bernard Smits, woont vlakbij. Hij bezit ook het pand 'daar voordien de Lutherse kerk is geweest' om de hoek rechts in de Hoogestraat (nu nr 12 en een deel van nr 14). In 1723, een jaar na het overlijden van zijn schoonzus Rutgera van Hensbergen overlijdt ook Bernard's vrouw. Bernard sterft in 1736.

4 Koepoortstraat 24

Dit forse hoekhuis is sinds 1680 van de familie Rasch. Peter Rasch heeft het vanaf 1740 in eigendom. Er zijn zakelijke en privé banden tussen de families Gordon en Rasch. Zoon Bernard Joan Rasch en dochter Maria Robbertina Gordon trouwen in 1759. Het echtpaar verstrekt in 1771 een lening op het huis van de burens, nr 18. Het hoekhuis blijft tot 1779 familiebezit.

SPOREN VAN

5 Koepoortstraat 23

Ook op de Gordons wordt een beroep gedaan door Doesburgers in geldnood. Tot ver na hun vertrek blijven er zakelijke banden met Doesburg. Dit huis met 'hof' in de Heilige Geeststraat (nu nr 1) is in 1778 onderdeel van een zakelijke deal.

6 Koepoortstraat 44 en 42

Dit herenhuis (voormalig kantongerecht) is al in de 17e eeuw eigendom van Geertruida Rasch, een tante van Peter. Hij heeft het in 1750 in bezit en koopt ook het naastgelegen 'Herenhuis' (nu nr 42) in 1758. Zijn zoon erft het. Uit diens erfenis komt het in 1816 in handen van het kleinkind van de Gordons: Maria Robertina Frangina Rasch en haar man Willem Bloemers. Neem aan het eind van de straat de Lindewal. Dit is de oude vestinggrens, vandaar het hoogteverschil. Ga rechts de Nieuwstraat in; in de 18e eeuw het Ruiterskwartier.

7 Nieuwstraat 14 tot de helft van nr 8

Toen een hof, nu een huis. Het is een van een hele reeks van onroerend goed transacties van het echtpaar Rasch-Gordon. Het ligt tegenover het bezit van Peter, de vader van Bernard Johan.

8 Nieuwstraat 4

Hier vindt u het Streekarchivariaat De Liemers en Doesburg. Voor de onderzoekers van HetHuis-Doesburg een ware schatkamer. Bezoek na telefonische afspraak (0313-481319).

9 Paardenmarkt 10,8, en 6

Het echtpaar Hamel-Muntz koopt in 1782/1785 dit huis met schuur, hof en tuinhuis. Robbert Gordon, de zoon van Joan Gordon en Maria Abresch trouwt

DOESBURGSE GRENSVERLEGERS

in 1805 met hun dochter Helena Jacoba Hamel. Hij is in 1832 eigenaar.

10 Gasthuiskerk

De jaarlijks terugkerende promoties en festiviteiten van Latijnse school (waar de drie oudste zonen uit het gezin Gordon les krijgen) vinden plaats in de Kleine of Gasthuiskerk.

11 Boekholtstraat/Heerenstraat nr 24

In 1715 koopt de moeder van Adam Bernard Smits het huis met hof rechts op de hoek. Haar zoon heeft het als onderpand van een lening.

12 Boekholtstraat 4

Jacob Gordon en Johanna Maria Heijdenrijk hebben dit huis in 1747 als onderpand van een lening.

13 Kerkstraat 32

Bij Boek en Buro is het boek 'De Doesburgse jaren van Robert Jacob Gordon' van Herman Staring verkrijgbaar. Daarnaast allerlei fraaie ansichtkaarten en notitieblokjes uit de 'Robert Jacob Gordon collectie' van het Rijksmuseum Amsterdam.

14 Meipoortstraat 4

Wederom een transactie van het echtpaar Rasch-Gordon. Zij kopen dit pand in 1775. Het blijft tot 1811 in het bezit van Bernard Johan Rasch. Loop terug en ga links de Kloosterstraat in.

15 Kloosterstraat 3 en 5

Bernardina Antonia Rasch, dochter van Maria Robbertina Gordon en Bernard Rasch koopt met

haar man Barthold van Hasselt dit huis 'De Valk' in 1793. Hun portretten hangen in de Burgerzaal van het Stadhuis. De Valk is tot 1817 hun eigendom. Zoon Johan Conrad van Hasselt, kleinkind van het echtpaar Rasch-Gordon wordt er geboren.

16 Kloosterstraat 7 en 9

Dit huis is onderpand voor een lening verstrekt in 1769 door het echtpaar Gordon-Heijdenrijk. Hun kleindochter Maria Robertina Frangina en haar man Willem Bloemers verkopen dit huis in 1829.

17 Kloosterstraat 15

De zus van Peter Rasch bezit huis, hof, schuur en cappelaken aan het begin van de achttiende eeuw. Dit voormalige klooster krijgt in de loop van deze eeuw een militaire bestemming. Vandaar de naam Arsenaal. Stap even binnen!

18 Kloosterstraat 14

Een tante van Adam Bernard Smits heeft dit huis als onderpand van een lening in 1691. In 1730 is het van Peter Rasch. Een gewild huis want in 1773 is het eigendom van het echtpaar Rasch-Gordon.

19 Kerkstraat 18

Ook na hun vertrek naar Harderwijk zijn de Gordons nog actief in het Doesburgse. Paulus Matthias Kessler, de rector van de Latijnse School sluit in 1770 een lening bij hen af op dit huis.

20 Grote Kerk

In de Grote Kerk bevindt zich een graf dat door Jacob Gordon in 1748 is gekocht. Het is niet door hem

gebruikt en wordt eigendom van zijn schoonzoon Bernard Johan Rasch.

21 Roggestraat

Neem een kijkje bij het Streekmuseum de Roode Tooren in de Roggestraat 18. Hier zijn onder meer de 'portretten' van Robert Jacob Gordon en zijn achterneef Johan Conrad van Hasselt te zien.

22 Veerpoortstraat (Van Brakellhofje)

Sluitstuk van deze wandeling is het huis dat in 1748 wordt aangekocht door het echtpaar Gordon-Heijdenrijk. Het is een van de duurste panden in de stad. De Veerpoortstraat blijft ook na vertrek uit Doesburg eigendom. In 1762 volgt de verkoop voor aanzienlijk meer geld dan de aankoopssom. Willem de Vaynes van Brakell is een van de latere eigenaren.

Kijk op gordonindoesburg.nl voor meer wetenswaardigheden

SPOREN VAN DOESBURGSE GRENsverleggers